

Macrofaunanieuwsbrief 36 augustus 2003

Leuke links

<http://knnv.rotterdam.free.fr>

<http://www.faunistik.net/DETINVERT/introduction.html>

Taxaliste der Gewässerorganismen Deutschlands

Van Erik Mauch Erik.Mauch.Verlag@t-online.de

In de serie van de Bayerische Landesamt für Wasserwirtschaft is een nieuw boek verschenen getiteld "Taxaliste der Gewässerorganismen Deutschlands, zur Kodierung biologischer Befunde" Informationsberichte heft 1/03, 388 pagina's, ISBN 3-930253-89-5 prijs ca. € 25 excl. verzendkosten. Te bevragen bij Erik Mauch Verlag (zie email adres hierboven) of Wasserwirtschaftsamt Deggendorf, Postfach 2026, 94460 Deggendorf Duitsland.

In hoofdstuk 1 wordt per hoofdgroep de specialist genoemd en de mede auteurs. Hoofdstuk 2 beschrijft hoe het boek tot stand is gekomen en het gebruik van de bijgeleverde cd waarin in 1 oogopslag de systematische groep en eventuele nieuwe naam van soorten te achterhalen is. In hoofdstuk 3 wordt de literatuur genoemd: determinatieliteratuur ingedeeld per hoofdgroep van prokaryoten tot mamalia. Daarna volgt de totale taxalist van Duitsland met een overzicht van soorten met auteur en jaartal en eventuele nieuwe naam voor de soort en de bijbehorende Duitse code. Hoewel de code in Nederland niet gebruikt wordt toch een handig naslagwerk, met name vanwege de "nieuwe namen" kolom en de literatuurlijst.

Siet gut aus!

***Barbronia weberi* (Blanchard 1897), een nieuwe soort bloedzuiger voor Nederland.**

In opdracht van Dienst Weg- en Waterbouwkunde van Rijkswaterstaat werd in het voorjaar van 2003 een onderzoek verricht naar de macrofauna-levensgemeenschappen van de kribben en kribvakken van de Waal. Met behulp van een standaard macrofauna-net en een afwasborstel werden een aantal kribben geïnventariseerd en met een van Veenhapper werd de kribvak bodem bemonsterd. Dit werd gedaan op een aantal plaatsen in de Waal, waaronder Opijnen, Heesselt, Haaften en Nijmegen. Naast enkele zeer typische riviersoorten (*Hypania invalida*, *Caspiobdella fadejewi*, *Ephoron virgo*, *Cardiocladius fuscus*, *Kloosia pusilla* en *Robackia demeyerei*) werd onverwacht ook één adult exemplaar van *Barbronia weberi* aangetroffen. Deze bloedzuiger werd verzameld tussen de kribstenen van de Waal bij Opijnen op 23.v.2003.

Deze bloedzuiger is redelijk eenvoudig te herkennen. Zij lijkt in eerste instantie op een *Erpobdella* (*testacea/nigricollis*) of een *Trocheta pseudodina* maar heeft slechts 6 ogen en is op de rugzijde fijntjes gepapilleerd. Het (geconserveerde) beest zelf is eenkleurig wit maar ze is volgens Nesemann (1997) in kleur enigszins variabel. Het beste kenmerk is echter de aanwezigheid van één extra opening (6 annuli) voor de mannelijke genitaalopening en één extra opening (4.5 annuli) achter de vrouwelijke genitaalopening. De mannelijke en de vrouwelijke opening zijn 4.5 annuli van elkaar gescheiden. Hierdoor lijken er vier geslachtsopeningen te zijn. Voor een uitgebreide beschrijving en tekening verwijs ik naar Neubert & Nesemann (1999) of Nesemann (1997).

Barbronia weberi is eigenlijk een bloedzuiger die thuis hoort in zuid- en oost-Azië. Op het Indische subcontinent is ze volgens Nesemann (1997) en Neubert & Nesemann (1999) de algemeenste bloedzuiger in rivieren, beken en meren. De soort was al ingevoerd in Engeland in de jaren '70. In 1994 werd de soort voor het eerst op het Europese vaste land aangetroffen in een

industriepilas van BASF in Ludwigshafen (D.) en een oude nevengeul van de Rijn bij Mannheim, vervolgens in 1995 in de Milstätter See (Oostenrijk) en in 1998 in de Rijn bij Koblenz (Nesemann, 1997; Potel et al, 1998). Over de oorspronkelijk herkomst is niet veel bekend. Het is mogelijk dat *Barbronia* via de aquariumhandel in Nederland terecht is gekomen, maar het kan ook zo zijn dat een kleine populatie de Rijn is afgezakt vanuit Duitsland. Het blijft speculeren. Of deze nieuwe exoot hier stand houdt is natuurlijk maar de vraag, ik vermoed dat het wel bij een enkelmalige waarneming zal blijven, maar ja.....

Literatuur

- Neubert, E. & H. Nesemann (1999). Annelida, Clitellata. Branchiobdellida, Acanthobdellea, Hirudinea. - Süßwasserfauna von Mitteleuropa 6/2.
- Nesemann, H. (1997). Egel und krebsegel Österreichs. Ersten Vorarlberger Malakologischen Gesellschaft, A-6830 Rankweil. ISBN 3-9500296-3-X
- Potel, S., H.-P. Geissen & G.P. Dohmen (1998). Erste nachweis von *Barbronia weberi* (Blanchard 1897) (Hirudinea: Salfidae) im deutschen Rheingebiet. - *Lauterbornia* 33: 1-4.

Ton van Haaren
AquaSense, Amsterdam
15 juli 2003.

Libellennieuws

Purperlibel *Trithemis annulata* nieuw voor Nederland!

Uit de libellennieuwsmail las ik dat er weer een nieuwe libel is gesignaleerd in Nederland. Begin juli bij een ven op de Hoogbuurlose heide (militair oefenterrein) de purperlibel *Trithemis annulata*. Waarnemer: Piet Brouwer. Eerder dit jaar werd de Gafferwaterjuffer (*COENSCIT*) al als nieuw voor Nederland gemeld.

OPRICHTING LIBELLENWERKGROEP DRENTHE

Op 4 september 2003 aanstaande, om 20:00 uur, wordt in het bezoekerscentrum van Natuurmonumenten bij het Dwingelderveld de Libellenwerkgroep Drenthe opgericht. Iedereen die in libellen is geïnteresseerd en een bijdrage wil leveren aan het libellenonderzoek in deze provincie wordt van harte uitgenodigd deze avond aanwezig te zijn. Robert Ketelaar van de Vlinderstichting zal de avond inleiden met een lezing over libellenwerk in Drenthe.

Plaats: Bezoekerscentrum Dwingelderveld, Benderse 22, 7963 RA RUINEN, telefoon 0522-472951.

Gerard Abbingh, Willem Klok en René Manger

De NVL heeft als doel: het stimuleren van de studie naar en de bescherming van libellen. Vier maal per jaar geeft de NVL een Nieuwsbrief uit. Daarnaast verschijnt er tweemaal per jaar het blad *Brachytron* met artikelen over ecologie, gedrag en levenswijze van libellen, wetenschappelijke mededelingen en boekbesprekingen. Wilt u lid worden van de NVL? Dat kost slechts € 13,-- per jaar en voor jongeren tot 25 jaar € 7,--.

Ieder nieuw lid ontvangt een speciale editie (in kleur) van de *Brachytron* met daarin artikelen over goede libellengebieden in Nederland. Voor meer info of een folder meel naar nvl@vlinderstichting.nl.

Een vierde waarneming van *Cymatia rogenhoferi*.

Zaterdag 12 juli 2003 werd weer de jaarlijkse inventarisatiedag gehouden van de KNNV, afdeling Amsterdam. Hiertoe werden de Amsterdamse werkgroepen uitgenodigd om deze keer te gaan inventariseren in het Diemerpark langs de Diemerzeedijk. Het park is gelegen langs het Amsterdams Rijnkanaal slechts een steenworp afstand van IJburg. Dit gebied staat bij de Amsterdammers (en omstreken?) bekend als een sterk verontreinigd terrein. Ten behoeve van de recreatie gaan ze dit gebied opnieuw inrichten. Daartoe is op verschillende plaatsen de verontreinigde bodem afgedekt met folie en daarbovenop is schone bodem gegooid. Om het zand vast te houden is deze bodem bestrooid met een zaadmengsel van allerlei pluimage. De meningen van de aanwezige vegetatiedeskundigen waren nogal verdeeld over de soortensamenstelling. Maar goed, dat terzijde. In het gebied zijn ook enkele poelen aangelegd waarvan sommige al weer waren drooggevallen, maar in andere was er nog ruim voldoende water aanwezig (max. 30 cm). Op de zandbodem waren een grote hoeveelheid keien aanwezig. In al deze poelen bestond de vegetatie uit flab, Tenger fonteinkruid en Zittende Zannichellia. Het water had licht brakke invloeden met aan de noordwestzijde een EGV tot zo'n 1800 en meer naar het zuidoosten zo'n 900 $\mu\text{s}/\text{cm}$. De poelen herbergen grote aantallen en soorten Corixidae en andere wantsen, vooral *Sigara lateralis*, *Paracorixa concinna* en op plaatsen waar flab dominant was *Corixa punctata*. Ook enkele pionierssoorten waren aanwezig als *Coelambus confluens* en *Hydroglyphus pusillus* en in mindere mate ook de goede vlieger *Rhantus frontalis*. Opmerkelijk was het ontbreken van *Agabus bipustulatus*, een soort die je in deze biotoop eigenlijk wel kunt verwachten. Voor een uitgebreide soortenlijst verwijs ik naar de binnenkort te verschijnen pagina op de website van de KNNV (www.knnv.nl/amsterdam). In een van de zoetere poelen trof ik echter één exemplaar aan van *Cymatia rogenhoferi*, een in Nederland uiterst zeldzame wants. Wat toen volgde is eigenlijk niet geschikt voor jonge lezers, de poel werd tot in den treuren leeggeschept, elk verdacht exemplaar werd twee keer omgedraaid en de bodem zat vol met voetstappen, echter zonder resultaat. Het bizarre van dit geheel was dat deze *Cymatia* al bij de eerste schep werd verzameld en in alle volgende niet. Hoe gefrustreerd kan een hydrobioloog zijn. Voor de niet ingewijden: *Cymatia rogenhoferi* is ongeveer twee keer zo groot als *Cymatia coleoptrata*, en ook groter als het vennenbeest *C. bondsdorffii*. Qua grootte is ze ongeveer vergelijkbaar met een *Corixa*, maar dan iets smaller en een veel lichter vleugeldek bestaande uit kleine zwarte vlekjes op een gele ondergrond. Maar wat mij vooral opviel is het contrasterende donkere halsschild met een mediane lengteplooi en de lichte vlek aan de basis van elke voorvleugel. Je kunt het zowat met het blote oog zien.

De waarneming van *C. rogenhoferi* bij Amsterdam is de vierde waarneming in Nederland. De eerste stamt uit omloop Bakkersberg bij Roosendaal (coll. ZMA), de anderen zijn van een beek bij Tungelroij en de uiterwaarden van de Gelderse Waal (Aukema et al, 2002). Het lijkt erop dat de waarnemingen in Nederland wijzen op eutrofe, verontreinigde wateren. Ondanks dat de bodem van de Diemerzeedijk zwaar verontreinigd is geweest, lijkt het er echter niet op dat deze poelen ook verontreinigd zijn. Gezien de soortensamenstelling van deze en de andere poelen heeft het nog meer weg van een pionierssituatie. De levensgemeenschap bestaat voornamelijk uit insecten (veel soorten wantsen en kevers en enkele Chironomidae) met daarnaast een flink aantal *Radix ovata* en *Lymnaea stagnalis*.

Literatuur

Aukema, B., J.G.M. Cuppen, N. Nieser & D. Tempelman (2002). Verspreidingsatlas Nederlandse wantsen (Hemiptera: Heteroptera). Deel I: Dipsocomorpha, Nepomorpha, Gerromorpha & Leptopodomorpha. - EIS-Nederland, Leiden.

AquaSense, Amsterdam
15 juli 2003.

Schelpsculptuur bij Planorbidae

Anisus vortex en *A. vorticulus*

Planorbis planorbis en *P. carinatus*

Het determineren van deze twee soortcomplexen levert nogal eens problemen op, vooral bij juveniele exemplaren. Volgens diverse slakkenboeken zijn *A.vortex-vorticulus* en *P.planorbis-carinatus* vooral (en soms alleen) te scheiden op grond van de plaatsing van de kiel. Bij *A.vortex* en *P.planorbis* bevindt de kiel zich aan de bovenzijde van de schelp en bij *A.vorticulus* en *P.carinatus* in het midden van de schelp. *A.vorticulus* heeft bovendien vaak, zo niet altijd, een vliezige kiel in het midden. *P.planorbis* en *P.carinatus* zouden ook te onderscheiden zijn in de breedte van de laatste winding. Nu is er het probleem dat juveniele exemplaren niet hoeven te voldoen aan bovenstaande en in de literatuur omschreven kenmerken. Des te kleiner de soort des te moeilijker het wordt. Bij juveniele *P.planorbis* is de kiel vaak niet eens ontwikkeld!

Nu is er echter een ander bruikbaar kenmerk die ook terloops in het slakkenboek van Gittenberger et al (1998) genoemd wordt: de schelpsculptuur, ofwel de aan- of afwezigheid van pukkeltsje aan de binnenzijde van de schelp.

Bij *A.vortex* (zie opmerking bij *A.vorticulus* blz. 149) en *P.planorbis* (zie opmerking bij *A.vortex* blz. 148) zijn er duidelijk pukkeltsje aanwezig en bij *A.vorticulus* niet (zie foto's). Over de aanwezigheid van pukkeltsjes bij *P.carinatus* wordt geen woord gerept. Van *A.vorticulus* en *A.vortex* heb ik er zelf al heel veel bekeken en geconcludeerd dat in 100% van de gevallen, bij *A.vortex* pukkeltsjes zitten en bij *A.vorticulus* niet. Bij *A.vorticulus* zijn bovendien ook nog eens de groeilijnen duidelijk onderbroken (vergelijk *Stagnicola palustris* s.l.). De aan- of afwezigheid van pukkeltsjes bij *P.planorbis* respectievelijk *P.carinatus*, heb ik bij nog niet zoveel exemplaren bestudeerd, maar ook hier blijkt dit goed op te gaan. *P. carinatus* is aan de bovenzijde glad met slecht zichtbare groeilijnen en *P. planorbis* is aan de bovenzijde niet glanzend door de aanwezigheid van duidelijke groeilijnen en pukkeltsjes.

Graag zou ik van analisten willen horen of zij ook die ervaring hebben en of zij er in de toekomst willen op gaan letten. Ik wil benadrukken dat dit voor *A.vortex* en *A.vorticulus* altijd opgaat maar dat dit onderscheidende kenmerk (pukkeltsjes) voor *P.planorbis* en *P.carinatus* nog niet goed is onderzocht, vooral bij juvenielen. Je kunt je reacties opsturen naar onderstaand (e-mail)adres.

Ton van Haaren

(AquaSense, Kruislaan 411a, 1090 HC Amsterdam)

<mailto:ton.vanhaaren@aquasense.nl>)

Bureau Waardenburg **Bijzondere soorten in 2002**

----- WEBSITE -----

Heeft U de vernieuwde website van Bureau Waardenburg al gezien ?

Niet! Surf dan naar <http://www.buwa.nl>

In 2002 heeft Bureau Waardenburg voor diverse opdrachtgevers macrofauna-onderzoek uitgevoerd. Daarbij zijn een aantal zeldzame of bijzondere soorten aangetroffen. In onderstaande tekst worden de meest opmerkelijke soorten genoemd.

In juli, augustus en september 2002 heeft Bureau Waardenburg in opdracht van het Zuiveringsschap Hollandse Eilanden en Waarden (ZHEW) macrofauna-onderzoek uitgevoerd. Totaal zijn er 123 locaties in het beheersgebied van het Zuiveringsschap bemonsterd. Tijdens het onderzoek is een aantal zeldzame soorten aangetroffen waarvan er hieronder enkele worden besproken:

□ *Branchiodrilus hortensis*

Deze vrij forse borstelworm uit de familie Naididae is met zijn lange kieuwen een opvallende verschijning. Van de soort zijn 24 exemplaren aangetroffen op een locatie in De Giessen. *Branchiodrilus hortensis* kan beschouwd worden als een exoot, die thuishoort in het oosten en zuiden van Azië, Australië en Afrika. Voor zover bekend is de soort nog niet eerder in Nederland waargenomen. En alhoewel het speculeren blijft over de vraag hoe deze soort op deze locatie in De Giessen terecht komt, is het toch wel duidelijk dat de soort bewust of onbewust door toedoen van de mens is geïntroduceerd. Het is de vraag of deze uitheemse soort zich kan handhaven. Aangezien *Branchiodrilus hortensis* ook in Japan voorkomt, zou hij de winters in Nederland kunnen overleven. Een tweede bemonstering door Ton van Haaren op deze locatie in januari van dit jaar leverde echter niets op. Nieuwe waarnemingen van deze soort zijn derhalve zeer welkom. *Branchiodrilus* kan niet met de reguliere determinatiewerken op naam gebracht worden, maar de soort is onmiskenbaar (zie bijgevoegde foto, gemaakt door Stephan Langeweg (ZHEW))

□ *Unionicola parvipora*

Deze watermijt staat in de atlas van de Nederlandse Watermijten nog als zeer zeldzaam vermeld. Door ons is de soort op maar liefst 16 locaties gevonden, waarvan 14 in de Alblasserwaard en 2 in de Krimpenerwaard. Een artikel van de hand van Harry Smit e.a., wat binnenkort verschijnt, zal dieper ingaan op de toegenomen verspreiding van deze soort.

□ *Parachironomus sp.*

In een kavelsloot in de Alblasserwaard is een onbekende *Parachironomus*soort aangetroffen. Deze soort met het labium van *P. gr. arcuatus*, maar met grote paralabiale platen die doen denken aan *P. gr. vitiosus*, behoort volgens Henk Vallenduuk zeker niet tot de *gr. arcuatus*. D.m.v. het vangen en opkweken kan de soort waarschijnlijk wel op naam gebracht worden en dit zou kunnen leiden tot een revisie van het genus *Parachironomus*. Wordt vervolgd dus.

In juni 2002 heeft Bureau Waardenburg in opdracht van Rijkswaterstaat, Dienstkring Waterwegen Noord-Brabant macrofauna-onderzoek verricht op een aantal locaties langs natuurvriendelijke oevers langs de Zuid-Willemsvaart bij Schijndel. Het gaat hier om een jarenlange monitoring, waarbij afwisselend onderzoek wordt gedaan in natuurvriendelijke oevers langs de Zuid-Willemsvaart en langs het Wilhelminakanaal.

De volgende zeldzame soort is daarbij waargenomen:

□ *Neumania imitata*

Deze zeer zeldzame watermijt lijkt de laatste tijd wat minder zeldzaam te worden. Zo werd in nieuwsmail 14 in 2001 door het Hoogheemraadschap West-Brabant al gemeld dat de soort al vier jaar werd aangetroffen in het Merkse. Door Bureau Waardenburg is de soort in 1999 aangetroffen langs een natuurvriendelijke oever van het Wilhelminakanaal bij Tilburg. In 2000 en 2002 is de soort langs de natuurvriendelijke oevers van de Zuid-Willemsvaart bij Schijndel gevonden en in 2001 zat *Neumania imitata* ook in het Wilhelminakanaal tussen Best en Oirschot.

In mei en in september 2002 heeft Bureau Waardenburg in opdracht van de Gemeentewaterleidingen Amsterdam negen locaties op macrofauna bemonsterd in de Loenderveense Plas Oost en Terra Nova/Loenderveense Plas West. Hoewel de macrofauna slechts tot op familieniveau diende te worden gedetermineerd, zijn enkele soorten verder op naam gebracht, als het vermoeden bestond dat het om zeldzame soorten ging. Zo werden o.a. de volgende zeldzame soorten gevonden:

□ *Oxus longisetus*

Deze watermijt is pas recent in Nederland vastgesteld. In Terra Nova/Loenderveense Plas West hebben wij de soort op 1 locatie gevonden.

□ *Hydrochoreutes ungulatus*

Deze zeer zeldzame watermijt is op twee locaties aangetroffen in de Loenderveense Plas Oost. Op één van de locaties zijn zowel mannetjes als vrouwtjes gevonden.

In 2002 heeft Bureau Waardenburg in opdracht van Waterschap De Maaskant hydrobiologisch onderzoek uitgevoerd in 57 wateren in het beheersgebied van het waterschap. Het betrof vooral wielen en daarnaast nog enkele vennen, oude meanders en een plas.

In de macrofaunamonsters zijn o.a. de volgende zeldzame soorten aangetroffen.

□ *Hydrochus nitidicollis*

In één van de Broekse Wielen is deze zeer zeldzame kever aangetroffen. Het is de tweede officiële vindplaats van deze soort in Nederland. *H. nitidicollis* was voor Nederland gemeld door Burmeister, die de soort in Zeeland had gevonden. Dit materiaal was niet meer te achterhalen, dus deze melding kon niet worden gecontroleerd. In 1987 heeft Jan Cuppen deze soort gevonden in een plas in Midden-Limburg. *Hydrochus nitidicollis* is een zuidelijke soort die in ons land aan het noordelijkste randje van zijn verspreidingsgebied zit (meded. G. van Ee). Binnenkort verschijnt er een artikel over deze vondst van de hand van Gert van Ee en ondergetekende.

□ *Laccophilus poecilus*

Deze kever is met 4 exemplaren gevonden in de Plas aan de Hapse Weg. Het is een soort van

grotere oligo-mesotrofe vennen. In de ons omringende landen staat deze soort op de rode lijst of is hij inmiddels verdwenen (meded. G. van Ee). In Nederland is de soort recent bekend uit het Meinweggebied in Limburg, enkele plaatsen in het noorden van Noord-Brabant en verder uit de Hatertse vennen en ouder materiaal uit Ede en Doetichem. Deze twee locaties zijn de meest noordelijke vindplaatsen in ons land (meded. J. Cuppen).

Ronald Munts
Bureau Waardenburg
r.munts@buwa.nl

[Einde nieuwsbrief 36 aug 2003](#)